

ՄԱՐԴԱՆՆԵՐԻ ՄԱՐԿԱՆԵՐ

ԳԵՂԱՐԱՌԵՍԱԿԱՆ

ՉԵՐԿԵՐԻ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

արակոյն չկայ որ մարդս
 իւր ներքին զգած-
 մանքներն արտաքին
 շարժմանքներով կը
 յայտնէ իբրեւ օրինակ կրնանք
 մարդուս քայլածքը կամ ողջա-
 նաստութեանց առթիւ բազկաց աւ-
 ձեռաց պահպան շարժմանքներն
 յառաջ բերել, որոնցմէ բազմաթիւ
 անձանց համար գիտութիւն չէ գո-
 չակել՝ այս կամ այն քաղաք կամ բարեւ. ասուց
 անձին կենդանի եւ վառվառ կամ ծանր բնուե-
 րութեան տէր ըլլալը: Գիր զրին ալ շարժում
 մըն է, որով մարդ իւր ներքին կը յայտնէ, եւ
 այնպիսի շարժում մըն է, որ մարդուս նկարագիրն
 ու հոգեկան յատկութիւնները անշնչաբար
 ամբ առաջնակարգ մընց մը համարակելու արժանի
 է: Չեռագրին համար կոչույ բառիլ՝ թէ հոգւոյ
 բարձրաբանդակն (relief) է, եւ անմիջորդական
 յայտնագործութիւն մը ամենաներքին մտաւոր
 ու բարոյական կենաց:

Արդ՝ այն գիտութիւնն որ մանրագիրն նկա-
 տելով գրեթե մշտանման ձեւերը, անոնց կապա-
 կութեան եղանակը, մեծութիւնը, գիրքն, ուղ-
 ճութիւնն, եւ անոնց իրարմէ զբոլորել բնաստութեան
 յատկութիւնները կը հետեւեցնէ՝ կանուանաւ
 ձեռագրագիտութիւն (graphologie):

Չեռագրագիտութիւնն ուրիշ փորձառական
 գիտութեանց պէս՝ գործնական գիտութեամբ ու
 մանրակալող քննութեամբ իւր հետեւութեանց կը
 հասնի: Այս գիտութիւնն իւր պիտմ. կատարելու-
 թեամբ՝ ներկայ դարու երկրորդ կիսուն մտաւոր
 զարգացման արագիւնն է, թեպէտ եւ սակեւ յա-
 առջ ալ կային այն գիտութիւնը մշակող հմուտ
 անձինք, ինչպէս Ուեթմէ եւ գիտաւորաբար անոր
 Լաւազըր բարեկամը, որ իւր «Գիմագիտական քե-
 կուրք» անուն զրքին մէջ ձեռագրագիտութեան

վրայ քառ բնականին կը ծառէ: Չեռագրական տա-
 անանկատարութեանց վրայ տկարացնելու առաջին
 անգամ Ուլտաիոս Աւգոստոս կայսեր վրայ ծառող
 Սուեռանի մատենին մէջ կը գտնենք, որ եւ
 հետեւեալ տողերը կ'ընթերցանուին: «Ընդ որ (Աւ-
 րոստոս) ձեռագիրը տփնելով՝ աշխուս գործուաւ,
 որ ինքը բառերն իրարմէ անխառն չի գրեր, եւ
 տողագրութիւն վանկեր փոխանակ յաշիւող տողի
 վրայ անցընելու՝ նոյն կիսատ բառերուն տակ կը
 գնէ» (Ուլտ. Աւգ. 21): Մենք գրութեանն բն-
 թացքին մէջ պիտի ցուցնենք՝ թէ այսպիսի
 գրութեան ոճն յատուկ է ինչպէս եւ զանաւոր
 միտքող անձանց, եւ թէ Աւգոստոս կայսրն իրօք
 այսպիսի նկարագիր աներ, կ'առնուէն մեզի անոր
 վարուց պատմագիրները: Մտագիր ըլլալու նկը որ
 Սուեռան վերոյիշեալ իրողութիւնը պարզապէս յա-
 առջ կը բերէ՝ առանց ձեռագրագիտութեան տե-
 ւակետով եզրակացութիւն մը հանելու: — Միջին
 դարու մէջ սովորական էր առաւմա: «Անիկայ ի՞ն-
 ի կէտք վրան կը գնէ», որ խնամով եւ մեծ ճշդա-
 թեամբ իրենց պարտքը կատարող անձանց համար
 կ'ըսուէր: Այս առաւմա մէջ կը նշմարուին փոքր
 ի շատեւ ձեռագրագիտութեան մտաց առաջին կենսական
 շարժմանքները: Պակտ չէին նստել ծառ եւ ծիւ-
 դարող մէջ ձեռագրաց վրայէն հոգւոյ ներքին
 արտագրութիւնները գուշակելու փորձեր: Այս
 նկատմամբ մտադրութեան արժանի է Պամիլլայ
 Պալատ պոլիտիպի ուսուցչին խաղերն լեզուա-
 շարժումը գործը: Իր 1622ին ի լոյս ընծայուելէն
 ետեւ՝ 40 տարի վերջը լատիներէնի թարգմանուե-
 ցաւ եւ հետեւեալ վերագիրը կը կրէ: «Ճոտ
 զրեւ գիտցողի ծ'էութիւնն աւ յատկութիւններն
 անոր նամակներէն անշնչաբար, Լուիսփիկոս Թ-րին
 թագաւորութեան տանին ալ կար գիտանալուն
 ծ'որ ձեռագիրները հետագրութեան կը դադարէ: Այս
 գիտանական ցուցաց առթիւ մը պատմական ախ-
 կիններէն մին թագաւորին ձեռագիրը, որուն վրայ
 գիտանալու յենլով՝ ամենայն ճշգրտութեամբ
 թագաւորին բնաստութեան նկարագրութիւնը
 առաւ, որ եւ աննկատարար էր նորին վեհափա-
 առութեան: Չեռագրագիտութիւնն անխառ գիտու-
 թեան բարձրացող Միքսի զաղկացի բազմաձեւա-
 րահանայն (+ 1881) հայթայթելով այս գիտու-
 թեան հաստատուն ընտրաստան կուտան մը: Մի-
 քսի գրութեան վրայ անգիւլութիւն տալէ յա-
 առջ՝ կը յիշենք հաս Աստիպոս Հենրի գերմանացի
 ձեռագրագետը, որուն Լայպցիգի պատկերազարդ
 թերթին մէջ (Leipziger illustirte Zeitung) յո-
 նակ տարի յառաջ հրատարակած ձեռագրա-
 գիտական յօդուածներն ամենաւե մտադրութիւնը
 շարժած էին: Հոս մտադրութեան արժանի է որ
 Հենրի հակառակ իւր զաղկացի անյայտին՝ ա-
 ւանց սրջ յօրինածութեան մը հետեւելու եւ
 քննելի առարկան ուղղակի եւ անմիջապէս նկա-
 տելով իւր ձեռագրագիտական հայեացքները կը
 պարզէ, եւ այնպիսի ճշգրտութեամբ բնաստութիւն
 ներքեւ նկարագրէ, որ իրաւամբ ամենաւ գործնա-
 կը գրգռէ: Բայց գծաբարաբար այս նկարագրա-
 թիւններն անմիջեւեւ միայն տրական անպակա-
 նութիւններ կը բովանդակեն, եւր ընդհակառակ

Միշտնի ձեռագորգաշուտութիւնքն անձինքներն
իրենց էական ու ամենամանրամասն յատկութիւնն
ներսով մեզի կը ներկայարեւին:

Հեռագորգաշուտութեան պատմութեան վրայ
անդիկութիւն տալէն ետքը, նկատենք այժմ գործ-
նակնապէս մարդու պիտոյոր զգածանքներուն
ձեռագորգ վրայ արտայայտուելու երեւոյթը:

Ու գլխին կամ ակոր զգածողութիւն անեցող
անձինք՝ շատ կամ ժիշ պակասած գիր կ'ունենան:
Դասար անձինքը՝ այսինքն այնպիսիներ, որք ի ներ-
քուտ հպատակ են բանաստեղծեան աղքեցու-
թեանը՝ գիր մը կ'ունենան, որուն իւրաքանչիւր
տառեր վրայ մերժ գեղք ի անակողմ հակում կը
նշմարտի: (ձեռ. 1.) Նոյառ առ ի շնչ միտած գիրը
կը յայտնէ թէ անձ մ'իւր զգածմանց ուր չէ եւ
ենթակայն է կրից մոլեգին յաւելմանց, որոնց յա-
ճար իրապարգումութիւն ու զիրապարգումութիւն
կ'ընկերանան: (ձեռ. 2.) Ընդհակառակն բարեխառն
ու զգածմամբ մարդկան ձեռագորգն իւրաքանչիւր
տառն ուղղահայեցող գիրք մը կ'առնու: (ձեռ. 3.)
Իսկ ձախակողմ միտող ձեռագիրը հզօրեկան զորու-
թեանը ձգտում մը կը յայտնէ, որ հաստատութեամբ
գր քչին ներքին զգածումները հաստատաբխա-
թեան բերելու: Փափակ արտի՝ որ յաճախ ակոր
վանցողութեան հետ կապուած է, նշան է բոլոր-
բանէ գիրը, որուն բարակ ու հաստ գծերը միշտ
կորագրով միացած կ'ըլլան: (ձեռ. 4.) Հաստատա-
մտութիւն անեցող անձանց յով այս գծերն ան-
կիւններ կը կոչուցին: (ձեռ. 5.) Անձնատեղութեան
նշանն է՝ թէ որ բառերու վերջին նշանագրոց
գծերը յետո ծառած ըլլան: Բարեւ օրինակ անս
(ձեռ. 4.) „meine“ եւ „voll“ բառերուն երկրորդ
թե եւ լը. ի մասնաւոր շատ ակնբեր է այս
երեւոյթը: Ա գրին վրայ: Նիթէ բառերու գրերը
զեպք ի վերջն երթնալով կը մեծանան, նշան են՝
անկեղծութեան, պատմաւորութեան, արգարապի-
տութեան (ձեռ. 6.) Վերջին երեւոյթն յաճախ
մասնաւորն ձեռագորգներուն վրայ զգալի կ'երեւայ,
բոստ արու՝ ակնեղծ մանուկ կը տակաւին իւր նախ-
նական ազնիւ բնաստութիւնը կորստած չ'ըլլար:
Մեր յառաջ բերած ճշգրտագոյնակներն (fac-simile)
երեքտասանամեայ աղջկան ձեռագիր մը կը ներ-
կայացնեն: Ընդհակառակն եթէ գրերն երթնալով
կը փոքրեկանան, մասնաւոր կ'ընեն անձին մը կեղ-
ծաւոր ու ստատիկ ծածկաւոր ըլլալը: Մանրաբրիւիտ,
խոշաճար մարդու ձեռագորգ օրինակ մը կ'ընծայէ
ձեռ. 7: Այսպիսի անձանց՝ ձեռագորգն տառերը
սովորական պարզ ձեռ մը կ'ունենան: Դասար գրերուն
վրայ տեսակ մ'երկրաւորութիւն կը նշմարտի եւ մեծ
խնամով գրուած կ'երեւան: Բաց ասելից այս տե-
սակ ձեռագորգներն եթէ բազմազան մարդ գրելի է
անհետաքող զրբը բովանդակեն, որոնք գրելի է
միշտ մեծադոյն տառերու առջև: Դը գոտիին եւ
կարծես անտեսիլ թագչելու կը քննին, յայտարար
նշան են՝ ծածկամտութեան, խորամանկութեան
եւ ընդհանրապէս անխորատակի զաղանախոր-
թեան: Այսպիսի ձեռագորգ անեցող մ'երբեք
չ'ուզեր որ իւր զաղանիւքները յայտնուին: շատ կը
զգուշանայ որ իւր ամենագաղտնի մտածութիւն-
ներն ու զգածմանքներն իմացուին, եւ հաճայք կը

զգայ թալանէ գործանելութեամբ եւ անձնասիրա-
կան ծրագրիներ յօրինելով: Նպատակի հասնելու
յամառ կամք ու յարատեւութիւն, ինչպէս նաեւ
մի անգամ ձեռք բերածին անդերեզ պահպանութիւն
կը յայտնեն ինչ եւ ինչ հանգուցաւոր կամ խառ-
նակած հանդուցալարտ ուրուն գծերն, եւ ինչ գեղք
ի վար գարանած ծանկանէ գիծը: Իրբեւ օրինակ նա-
տենք Պիտաբըրի ստորագրութեան մէջ (ձեռ. 8.)
Ինչ ուղղալով գիծը: ստորագրութիւն կը ներ-
կայացնեն մեզի նմանապէս այս հաշակաւոր անձին
զիտաւոր յատկութիւն մը՝ այսինքն անոր քաղա-
քագիտութիւնը, որուն նշանն է իւրաքանչիւր
թեան երկայնութեամբ հաստ գծերէն ձեռացած
մանուածաշղթան գիծը: Այդպէս զը բնաստութեան
նշան են այնպիսի գրեր, որոնց հաստ գծերը գեղք
ի վար կ'ընդգլխան, եւ զիս բառերուն վերջնա-
րութիւններն եւս թառ քնծով լլննան (ձեռ. 11a,
եւ Նարդիւնի ստորագրութիւնները:) Կարգաւոր-
թեան, փութաւորութեան, կոպտութեան եւ ընդ-
հանրապէս ապագորգութեան ձեռագորգապատկեր
ծանուցիչներն են գիտաւորարար մահականէ գրե-
րը (ձեռ. 9, b տառը), գրերուն շատ մ'անկիւններ
կաղնէն եւ ինչ գեղք ի վերջն հաստացող վերնապար-
զը շատ անգամ ինչ վրայ չընծած կամ նշանն վեր
գրուած կամ վերջապէս գրին մէկ կողմէ թղթի
սպիտակութիւնն մէջ անհետացած կը գտնուի,
ինչպէս զ. օ. Մարտ գաղղիացի քաղնածառից յե-
ղափոխականի ստորագրութեան մէջ կը տեսնուին:
(ձեռ. 10.) Նոյնպէս Ռուսերիւն (ձեռ. 11.) ձեռ-
նադիրն մէջ կը տեսնենք ապագորգաւորութեան նշան
մը, որ է իւր անունն ծայրը գտնուած գաղաւթա-
ման երկայն գիծը: Նոյն յատկութեան ժիշ շատ
որոշ նշան կ'ընայ համարուի (ձեռ. 11. a.) Եւ գրին
գաղղից վաղեմ կոպտուհի ձեռագորգ մէկ օրի-
նակին մէջ տեսնուած ի վերնապարզ, որ խառու-
թեան եւ տիրապետելու ցանկութեան նշանակն
է: Կատարելի ու հրամայելի սրբող տիկնանց
ձեռագորգներուն մէջ իրենք նշան իրենց տիրապե-
տելու փափաքին կը ծառայեն փոքր ցի եւ ինչ վա-
րեն վեր գծուած կլոր գիծերը՝ եթէ նոյն գրերուն
վարի հաստ գծերէն կտրուին (համար. ցի ձեռ. 12.):
Բարեառ անհանց ձեռագորգին ծանուցիչն է՝
բառակն գծերուն երկայն եւ յաճախ թիւնն ուր-
ուն ըլլալը, որոնք եթէ ցանկով ըն օրինի նշան-
նե՝ թէ նոյն անձինք խառնալցութեանց մէջ հնդգ-
նակն բացատրութիւններ եւ կանեցուցիչ կա-
ռակներ խառնելու սովորութիւն ունին: այս ամենը
„ans“ եւ „meine“ բառերուն՝ (ձեռ. 4.) եւ ք
տառերէն փոքր ի շատէ կ'իմացուին: Իսնայող ան-
ձինք գրելու փամանակ շատ ոտոց կարեն եղածին
չափ մէկ էջի վրայ գրելու եւ շատ բառ մէկ տողի
մէջ ամփոփելու ջանք կը ցուցնեն: Բառերուն
վերջնապէս բառ կարեն յոյն կը իրմտեն եւ կամ
բոլորովին դուրս կը լսուին: Այս նշաններուն
տակն որոշ ու շոշափելի ըլլալն ազատութեան
նշան է: Իսկ եթէ ձեռագորգ մը մէջ այս ամբ բառ-
մին բոլորովին հակառակ տեսնուի՝ հաստարարմ
վրայ է առատամեծութեան կամ շաղկապութեան:
Հեշտասիրութիւն ու նիւթակապի սերը կը բացա-
րեն գրերու հաստութիւնն ու ծանրութիւնն, ինչ-

Prof. Philanthrop

Fig. 1

Leontine

Fig. 12

Elvina

Fig. 6

Franklin

Fig. 9

Edgar

Vaghe

Fig. 15

Re

Fig. 21

Fig. 20

Har

Journalist

Fig. 3

Donaparte

Fig. 17

Upland

Fig. 19

Robespierre

Fig. 11

Marat

Fig. 10

Obsequium

Sanctification

Fig. 5

Brutus

Fig. 18

Little and

unius

Fig. 4

en route

Fig. 112

Donaparte

Fig. 16

Wine

Fig. 13

Wittgenstein

Fig. 7

Wittgenstein

Fig. 8

Wittgenstein

Fig. 2

Wittgenstein

Fig. 14

պէս նաեւ ամբողջ գրութեան տեսակ մը կազմէր։ (ձեւ 12.) Կենդանի ու վառվառն բնութարարութիւն ունեցող անձնորոշներու ձեւագրին մէջ՝ բնութեան առջեւ ոտաձուկն գծեր, կամ առջի շուրջ գծին խոյանալով սկզբնագրին մէջ մտած՝ երբեմն այլ ամբողջ նախադասութիւններ պատահելու ժողովրդական հրահանգ տեսնել։ Այս երեւութիւն գեղեցիկ օրինակ մը կը նմանայ ձեւ 13ին մէջ Մ Գրիքի։ Այս փոփոխութիւնը, որովհետեւ անհայտ կատարելագոյն տիրած չեն ըլլար, այսպիսիները յաճախ կուրծիով ծնորդական մտածութիւններէ, համարութեանք ամեն տեսակ անմասնութիւններ կը մտածեն, իսկ իրենց զօրծողութիւնները ըստ անգամ խնթութեան կը հասնին։ Կրնանք ըստ այսմ՝ երեւակայել որ այսպիսի անձինք չեն կրնար երբեք կանոնաւոր գիր մ'ունենալ, գրութեան անբնիկ ի հարկէ պիտի զոյգարեն իրենց ներքինի միտք վեճակի։ Իրեքէ բրինակ նկատենք Պրահայի վրայ գտնուող այս տարբերակ անձին ձեւագիրը (ձեւ 14.)։ Այս կէտէ քաղաքը տարիներով յառաջ իր ստացուածոց ժառանգ ըլլած էր։ Ինչպէս վայելուչ է ընդհանրական Ռաֆայէլ նկարապետին ընտիր, և ինչպէս եւ արուեստ շնորհ գիրք։ Պրահայի զոյգարիկ ձեւերուն վրայ գեղեցիկ ճաշակն ու արուեստը կը փայլին, ներգլանձն պարզութիւն մը կը նմանայ V տառը, իսկ յbelezha՝ ու յVagheza՝ բնութեան մանր շ գրոց վրայ կատարեալ ազնուութիւն ու զանգեթիւն կը պատկերանայ։ Ընթերցողը կնիւցիլը իրմէ հետեւեցնել՝ թէ Տրեզնիկ թագաւորական թանգարանին մէջ պահուած Madonna di San Sisto հրաշալի նկարին հեղինակը չէր կրնար երբեք ձեւ 14ին ընտելածին նման ձեւագիր մ'ունենալ, միմիայն այն պատճառով որ վերջինից գտնուած եւ այս նկարին իրարու բոլորովին հակառակ բնութարարութիւն ունենէ։ Եւ ինչպէս թեւաւորութիւն ու շփոթութիւն ընդացած կը տեսնենք, իսկ վերջինի տեք է վեճակ, գերզոյտական գաղափարաց ու ներդաշնակ զգացմանց։ Թէ մեր տուած ձեւագրադիտական կանոնները հաստատուն հիման վրայ յեցած են եւ համաձայն են իրականութեան ու փորձառութեան, կրնանք այսուհետեւ ազատագործ պաշտպանել եւ փոփոխել եւս ցուցնել՝ թէ անձին մը նկարապետին փոխուած ասան՝ նոյնին ձեւագիրն ալ կը փոխուի։ Այս իրական ճշմարտութիւն մըն է, զոր եւ ստորեւ ձեւագրադիտորեն պիտի ցուցնենք։ Ի հաստատութիւն այս ճշմարտութեան առնունք նախընտրենք Ա. ձեւագիրը, որ խնամք զինքնէ ամենաբարձր պատուով ու փառաց ամբաշնայով յանկարծ նոյն հրաշալի բարձունքին յոյնութիւն կը կործանի։ Իրմէ ունեցած առաջին ձեւագրիւնն այն ժամանակէն է, յորում ինքն 192ին Վերայի կատարութեան աղերարգիր մը մտայց, ինքզինքով որ կատարութիւնը իւր Մարիանն քրոջ Գաղղիոս կրթութիւնն առնելէն ետեւ՝ Բարբերա ճանապարհորդեց։ Համար օգնութիւն մը ընդհին։ Այս աղերարգրին ստորագրութիւնը, որուն իսկական օրինակը ձեւ 16 կը ներկայացնեն, դէպ ի աջ տկար հակում մը կը ցուցնեն, որ նշան է թէ զգած մտախառնութիւն մ'իւր զգայմանց վրայ տիրած էր։ Նոյն

գորաց հրամանատար անուանուելէն ետեւ եւ այս նա իր կենաց երկրորդ շրջանը մտնելով, Գրուշնի պաշարման տաթիւ այն օրիցով (ձեւ 17.) ստորագրութիւն կու տայ։ Դեպ ի վեր մարտը աղբ օղորտագրին փառատրութիւնը կը մտնեն։ Արդ զէն հաստատուն նպատակ մ'ունեն, որուն յամառութեամբ հանձնել կը ճշմարիտ (զայս կը հաստատեն ինչ դէպ ի վեր ձագմ փոքրիկ անձի)։ Ստորագրութեան վերջնագրին բուռն պատերազմատրութիւն մը կը յայտնեն, եւ կը նմանի Ռաֆայէլի ձեւագրին վերջնագրին։ Այն ժամանակէն ի վեր, յորում նախընտրելով նպատակներուն կառարկայէն հանձնելու վրայ էր, եւ այն ժամանակէն սկսած իր ունեցած՝ իր թէ կնչուած ըլլող ընտելած գալի Եւրոպայի կատարելութիւն, իւր ձեւագրին մէջ ալ սկսած են այնպիսի թաքուն գրեր նշմարել, որոնք ստատիկ ծածկափորութեան նշաններ են։ Ինչպէս նաեւ ստորագրութեան երկայնութեամբ ողորմոյ գիծ մ'որ նշանակ լրացաբարութեան նշանն է։ Իր Լոմպարդի մէջ ըլլած արշաւանայ տաթիւ ձեւ 18ին ընտելած ստորագրութիւնը առաւ նախընտրել Գրիք հաղիկ ընթեանին է եւ երբեք ընթեանը ծածկափորութեան նշաններ են։ Ինչպէս նաեւ կրնանք վերելու, պատահած անվայելուչ է եւ արհեստական վարձան մը կը յայտնեն։ Նախընտրել փառաց մէջ ամէկ կը բարձրանայ եւ կը հասնի վերջնական այն տարւոյն (1804), յորում կայսերական պատկան կ'առնանայ, եւ այս առնաններ իւր ձեւագիրը զարմալ փոփոխուած կը տեսնենք։ Չեւագրին իւրաքանչիւր գրերուն այլեւայլ ուղղութիւնն առած ըլլալով՝ յայտնի նշան է իւր մտաց եւ արքին մէջ առաւել ստատական ջառի կառնին իր փառատրութիւնն յանձնալու կը մտնայ, եւ իւր գրուածներուն մէջ աղբոր դէպ ի վեր ուղղութիւն մը կ'առնան։ Չեւ 19 կը ներկայացնեն Աստուրիցի պատերազմին վերջը յայտնարութեան մը առած ստորագրութեան եւս ճշգրտական կերպը։ Այս ստորագրութեանէն ալ կը տեսնուի որ Ղազարգիւս քաղաքապետ ձեւը մը գրելը շարժում է. այս ստորագրութիւնն ալ միաներէն առնելէն առնելու դէպ ի վեր կ'ընթանայ։ Որ երկու տարեկան հեռաւորութիւնը՝ ամբարտաւան անձնահաճութիւն մը կը յայտնի, մինչդեռ 0 եւ Ո առաւելուն եղական գրերն եւ ուղղութիւնը հաստատուն ապացոյց են, որ իր նկարապետին մէջ իւրաքանչիւն մը մտած է։ Չեւ 20 նախընտրել ձեւագրի մը կը ներկայացնեն, որ էտպէս առաջիններէն կը տարբերի։ Այստեղ հակալի ըստափայլ առողջ նախաձեռնութիւն կը տեսնուի։ Ռուսական ձեւագրի մէջ հակալի ըստափայլ առողջ նախաձեռնութիւն կը տեսնուի։ Բարբերա ճանապարհորդեց։ Համար օգնութիւն մը ընդհին։ Այս աղերարգրին ստորագրութիւնը, որուն իսկական օրինակը ձեւ 16 կը ներկայացնեն, դէպ ի աջ տկար հակում մը կը ցուցնեն, որ նշան է թէ զգած մտախառնութիւն մ'իւր զգայմանց վրայ տիրած էր։ Նոյն

կաւել կենդանի է եւ գեաւ արիւթ ինչ կը ցուցնէ։ Լայրջիկի ըմբէ մզած ազգայ պատերազմը կը խորտակէ վերջապէս արիաւորտ աշխարհակալին անուսման գորութիւնը՝ բայց ոչ իւր անընդհատութիւնը 23, 1813 ին յերթուրթ մուրհակի մը տուած ունուան համառօտ ձեռնարկը։ յայտարար նշան է յաղթաւ հարուածին նոյն բուպին ունեցած արամազորութեան։ Գիրը զորիկ է հոս կանոնաւորութենէ։ Ոչ իրեն արտաքայ կարգի մեծ է եւ ստատութեամբ գէղի կ'ընդարձակ թրածնէ զոմ կը վերջանայ։ Այս տառին բարակ սկզբնագիծն՝ իրեն հետ անկիւն կազմող ծանկով մը կը սկսի եւ նպատակի հասնելու յամառ կամբ մը կը յայտարարէ։ պատուածին աջ կողմը թանաքի մանր կեղտեր կը նշմարակի, որոնք գրիչն ուժգին շարժելէն եղած են։ Վերջապէս կը հասնին ֆոնդէնկելոյ մէջ հրաժարելու եւ իւր պատերազմաւոր Գաղղիայէն բաժնուելու թշուառ օրերը։ Ի ֆոնդէնկելոյ տուած ստորագրութիւնը (ձեւ 21.) հաստատութիւն թարգման է իւր թշուառ կործանման առթիւ զգացած դաժանակիւն մոմսընկերութիւնը։ Ստորագրութիւնը նախ իրենց պէս համառօտ է եւ Ոչ գրին խիտալ կ'այլը միտած գիրը մ'ունին։ Վերին ըսած էրից որ պայտիկի երեւթը ձեռագործաւորէն առեալ՝ հոգւոյ խորին տխրութեան ու յուսահատ վիճակով թեան նշանն է, որ եւ ճիշտ այս գէղցիկ մէջ պատմական ստուգութիւն կը տաւայ։ Ս. Չեղինէ մեղացեալ ժայռաւ կղզւոյն վրայ տխրութեամբ կը դիտէ վաւերաւ վաղեմի տիկնոջն իւր փառացի օպառ ոշնշանալը։ Իրմէ այս տխրոյ ժամանակէն մնացած շատ մը ձեռագործիքներ ունինը, որոնք ֆոնդէնկելոյ տուած ստորագրութեան հակառակ՝ գրեթէ ուղղահայեաց գիրը մը կ'առնուած, եւ կը յայտարարեն թէ ե' նարուսէն յուսով վերջին կայծն եւս չիլած է։ Այժմ կը վերջապէս թէ ձեռագործաւորական հեռագրութիւնը, յուսալով որ գոհացուիլը ծրայապառ ասպարոջածալ՝ ըլլանք թէ մարդը մը բնաւորութեան փոխակերպը նոյնին ձեռագործին ալ կը փոխուի։

Գրութիւնս անկատար կ'ըլլայ, եթէ զանց առնէինք յաւելուլ քանի մը խօսք ձեռագործաւորութեան օգտակարութեան վրայ։ Գիտութիւնս կրնայ մեղի գրութեանց վաւերականութիւնը հեռագրութեան առթիւ փաստեր հայթայթել, որոնցմով ոչ միայն արձանագրութեանց կամ ձեռնարկներու խարգաւտած ըլլալը կրնանք ցուցնել, այլ նոյն իսկ խարգաւտող գանձը, ըստ որում ձեռագործը գրողէն նկարագրէր կարողութիւն մը կրնայ կազմել ի մէջ այլոց ոչ շատ ասորի յառաջ ի Գոնիւնէ տեղի ունեցած Պոնիոնի գաղտնաւորը, որուն մէջ միջնուններու վրայ եր խնդիրը։ Գիրն ձեռագործաւոր քահանան՝ Պոնիոնի պրոպէս մահուանէն վերէն գտնուած կտակի մը վրայէն՝ ընդգէմ կարծեաց երբեք հոշտակաւոր է միայն վարդապետութեան մէջ իբր հեղինակութիւն ծանցողած խաղաղակաց, այս կտակը նենդաւոր ու խարգաւտ անձն ձեռաց արգիւնը հրատարակելը, համոզել փաստերով ցուցնելով՝ թէ այս կտակին ձեռագործին մէջ նշանախեց մ'անգամ կտրելի չէ գտնել, որ Պոնիոնի պրոպէս ձեռագործին հո-

գւոյն ու նկարագրին համապատասխանել կարենայ. եւ իբր վերջէն գտնուեցաւ խարգաւտիչը յանձնին հեռագր ազգականի մը Պոնիոնի տիկնոջ։ Ըստ գիտնականը ձեռագործաւորութիւնն օգտակարապէս գործածեցին պատմական ուսումնասիրութեանց մէջ, զոր օր. Նարուսէնի նկարագրը քննելու։ Բայց յայտնի է թէ է գիտութիւնս նպատակաւոր միջոց է նաեւ իւր սեպհական անձը ծանշալուն ու գաղտնաւորութեան։ Ըստ հեռագրաբանին է Գարիգի օրհորաց ամենամեծ վարժարաններէն միւսին՝ ձեռագործաւորութիւնն ըստ բաւական ուսումնասիրած վարիչ տիկնոջն առ իւր բարեկամ Միքոն գրածը. «Ես իմ աշակերտուհիներս իրենց ձեռագործ վարիչն շատ աւելի լաւ կը ծանշեմ, քան իրենց վարիչն ու բարձր զգուշութեամբ ու խղճել նկատելով. եւ այսպէս իրենց սորի խորը ձեռագործ միջոցութեամբ թափանցած ըլլալով՝ միշտ աննոց հետ ըստ իրենց բնաւորութեան վարուելու ուղիւ եղանակը կը գտնեմ»։ Տիկնոջն՝ որ արդուք թէ թափելով Միքոնին պատմեց՝ թէ ինչպէս իւր մէկ բարեկամուհին, որուն վրայ միշտ մեծ վստահութիւն ունեցած էր, զինքը նենգաւոր եղանակաւ խարած է, հեռուեալ պատասխանն ընդունեցաւ իրմէ. «Տիկնոջն, եթէ գուր ձեռագործաւորութեան կանոններուն տեղեակ ըլլայիք, բերեք յանձն չէիք անձուր այս անձին հետ մտերմութիւն ունենալ, որովհետեւ անոր ձեռագործին մէջ ստատիկ անձնասիրութեան ու նենգաւորութեան նշաններ կը տեսնուին»։

Բազմութիւն ընտր անձնասիրութիւնը ջերմ պաշտպան էն այս նորածին գիտութեան, որոնց կարգին է նաեւ կրտսեր Սեդրակի Տիւմայ, որուն ձեռագործաւորութեան վրայ ըստ գիտողութեամբ կը վերջացընենք մեր ատղերը. «Ձեռագործաւորութիւնն արտաքայ կարգի նորոգեւտս գիտութիւնն էր, որովհետեւ քննելու առարկան ծանշալուն համար՝ պէտք չունի նոյնին առջեւն ունենալ։ Ստուգի մեծ արգիւն է մարդիկ ծանցող՝ առանց աննոց ներկայութեան կարօտ ըլլալու»։

Հ. Ա. Ղ.

